

Самозбудження мультівібратора, як і будь-якого підсилювача починається з шумів.

Нехай напруга $U_{\text{пор}}$ через шуми зростає. Це зростання, підсилюючись, збільшує вихідну напругу $U_{\text{вих}}$, яка через подільник $R1; R2$ передається до неінвертуючого входу, знову підсилюється і т.д. На момент t_1 (рис. 7.49) на виході установиться напруга $+U_{\text{max}}$, декілька менша за напругу живлення $+E_1$.

Як тільки установилася вихідна напруга $+U_{\text{max}}$, з моменту t_1 починається зарядження конденсатора C .

Коли напруга на конденсаторі U_c в момент t_2 перевищить порогову напругу $+U_{\text{пор}}$, різниця потенціалів $U_c - U_{\text{пор}}$ стає позитивною і вихідна напруга, завдяки тригерним властивостям, стрибком спадає до $-U_{\text{max}}$. З цього моменту t_2 починається перезаряд конденсатора C від позитивної напруги $+U_{\text{пор}}$ до негативної $-U_{\text{пор}}$.

Як тільки в момент t_3 напруга U_c на конденсаторі спаде нижче $-U_{\text{пор}}$, різниця потенціалів $-U_c - (-U_{\text{пор}})$ стає негативною, через що $U_{\text{вих}}$ стрибком зростає до $+U_{\text{max}}$ і т.д.

Мультівібратор генерує прямокутні імпульси з частотою їх проходження

$$f = \frac{1}{2RC} \ln \left(1 + 2 \frac{R_1}{R_2} \right). \quad (7.100)$$

7.3.20. Кола живлення каскадів на ОП

Кола живлення мають забезпечити подачу необхідних напруг E_1 та E_2 до входів живлення ОП. Операційні підсилювачі можуть живитися від двох окремих різнополярних джерел напруги (рис. 7.50) і від одного (рис. 7.51).

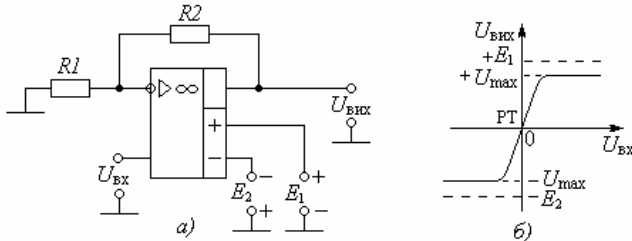

Рис. 7.50. Живлення ОП від двох джерел:
а – схема; б – амплітудна характеристика

В обох випадках різниця потенціалів між входами живлення $+E_1$ та $-E_2$ не повинна перевищувати допустиму напругу

$$E_{\text{ж}} = E_1 - (-E_2) = E_1 + E_2. \quad (7.101)$$

При цьому вихідна напруга $U_{\text{вих}} = |U_{\text{max}}|$ менше за напругу живлення на 1,5 – 2,0 В.

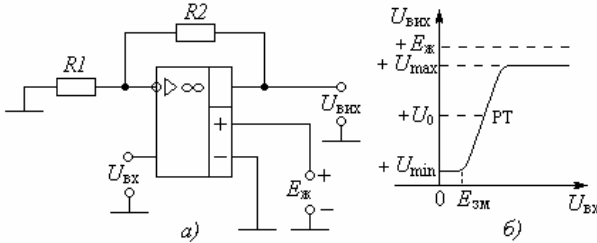

Рис. 7.51. Живлення ОП від одного джерела:

а – схема, б – амплітудна характеристика

Зіставляючи ці варіанти, приходимо до наступних висновків:

– вихідна напруга в робочій точці РТ при живленні від двох джерел дорівнює нулю (рис. 7.50,б), а при живленні від одного джерела вона становить $U_{\text{вих}} \approx 0,5E_{\text{ж}}$ і ніколи не досягає нуля (рис. 7.51,б), що заважає каскадному з'єднанню ОП;

– живлення від двох джерел (рис. 7.52,а), робить підсилювач чутливим до якомога слабкого сигналу викликаючи змінення вихідної напруги $\Delta U_{\text{вих}}$, а в підсилювачі з одним джерелом при $U_{\text{вх}} < E_{\text{эм}}$ приросту вихідної напруги немає: $\Delta U_{\text{вих}} = 0$ (рис. 7.52,б).

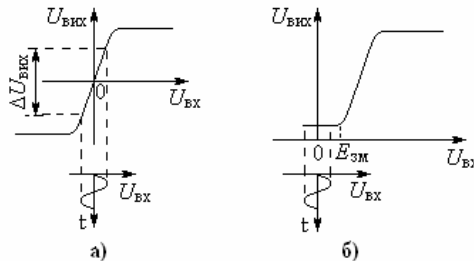

Рис. 7.52. Діаграма роботи ОП з живленням від двох джерел (а) і від одного (б)

Тому для надання чутливості підсилювачу з одним джерелом живлення, треба до іншого входу підвести постійну напругу

$$E_0 = E_{3M} + U_{m \text{ вх}}, \quad (7.102)$$

де $U_{m \text{ вх}}$ – амплітуда вхідної напруги.

Для одержання напруги (7.102) використовується подільник $R3, R4$ (рис. 7.53), вихідна напруга E_0 якого виводить робочу точку РТ в режим підсилення (рис. 7.54).

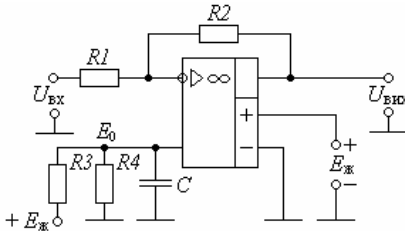

Рис. 7.53. Підсилювач з одним джерелом живлення

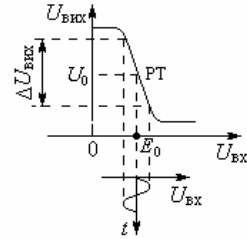

Рис. 7.54. Діаграма роботи підсилювача

Перевагою ж підсилювача з одним джерелом є його простота через відсутність іншого джерела живлення.

Однак підсилювач з одним джерелом живлення не можна підключати до входу підсилювача постійного струму (ППС), тому що при цьому підсилюється не тільки сигнал $U_{\text{вх}}$, а й постійна складова U_0 (рис. 7.54), тобто сума $(U_0 + U_{\text{вх}})$.

Постійна складова U_0 може завести сигнал $U_{\text{вх}}$ у ППС за поріг обмеження $U_{\text{пор}}$, яке завжди є, тому що в резистивному підсилювачі вихідна напруга не перевищує напругу живлення. При цьому сигнал може зазнати спотворень (рис. 7.55,б), якщо $(U_0 + U_{\text{вх}}) > U_{\text{пор}}$ і навіть зникнути зовсім.

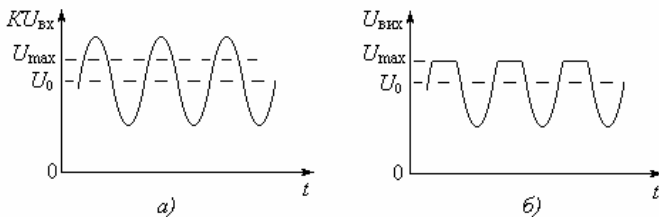

Рис. 7.55. Сигнал (а) та його спотворення (б)

Для уникнення цих спотворень не слід вихід підсилювача з одним джерелом живлення підключати до наступного каскаду, в якому є обмеження, або підключати його через розподільний конденсатор.

7.3.21. Регулювання в каскадах на ОП

Основними видами регулювань у каскадах на ОП є *змінення коефіцієнта підсилення та балансування*. Балансування є установлення

$U_{\text{вих}} = 0$ в ОП з двома джерелами живлення при синфазних вхідних сигналах (див. рис. 7.50, б).

Змінення коефіцієнта підсилення здійснюють наступними засобами.

З формул (7.33) та (7.35) випливає, що коефіцієнт підсилення K можна змінити вибором співвідношення опорів R_1 та R_2 . Щоб не змінювати вхідний опір, регулювання K зосереджують у колі зворотного зв'язку зміненням опору резистора R_3 (рис. 7.56).

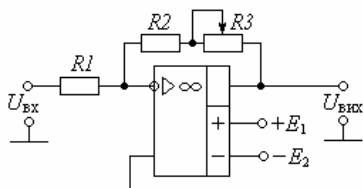

Рис. 7.56. Каскад з регулюванням коефіцієнта підсилення

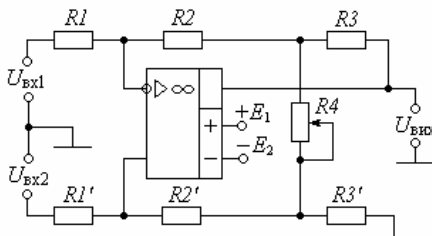

Рис. 7.57. Вимірювальний підсилювач з регулюванням коефіцієнта підсилення

Коефіцієнт підсилення каскаду становить

$$K = \frac{R_2 + R_3}{R_1}. \quad (7.103)$$

Змінюючи опір R_3 , можна регулювати коефіцієнт підсилення в межах від $K_{\min} = \frac{R_2}{R_1}$ при $R_3 = 0$ до $K = \frac{R_2 + R_3}{R_1}$ при $R_3 > 0$.

Завжди треба намагатися здійснювати будь-яке регулювання одним елементом. Для цього у вимірювальному підсилювачі (рис. 7.57) додатково уведено резистори R_3 , R_3' та R_4 .

Коефіцієнт підсилення становить

$$K = 2 \left(1 + \frac{R_2}{R_4} \right) \frac{R_2}{R_1} \quad (7.104)$$

при $R_1 = R_1'$; $R_2 = R_2'$; $R_3 = R_3'$.

Змінюючи опір R_4 , можна регулювати коефіцієнт підсилення K . Чим менше опір R_4 , тим вище коефіцієнт підсилення.

Щодо балансування, то його необхідність зумовлена наступним.

Як не намагаються зробити ідентичними інвертуючий та неінвертуючий канали, між ними через технологічні причини завжди є різниця. Крім того, ніколи не можна забезпечити рівність напруг живлення E_1 та E_2 у будь-яких схемах на ОП. У зв'язку з цим вихідна напруга $U_{\text{вих}}$, незважаючи на рівність $U_{\text{вх1}} = U_{\text{вх2}}$, може відрізнятись від нуля ($U_{\text{вих}} \neq 0$).

Ця різниця називається *напругою зміщення*, позначається $U_{\text{зм}}$, наводиться у довідниках і становить одиниці-десятки мілівольт вхідної напруги ОП. Таким чином, треба компенсувати $U_{\text{зм}}$, щоб за рівних вхідних

напруг виконувалась би рівність $U_{\text{вих}} = 0$. При цьому компенсація $U_{\text{зм}}$ ніяк не має впливати на коефіцієнт підсилення.

У сучасних операційних підсилювачах передбачені спеціальні входи балансування 3; 4 (рис. 7.58). Змінним резистором $R3$ компенсується $U_{\text{зм}}$ до $U_{\text{вих}} = 0$.

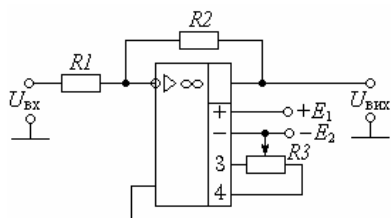

Рис. 7.58. Каскад на ОП з вбудованим балансуванням

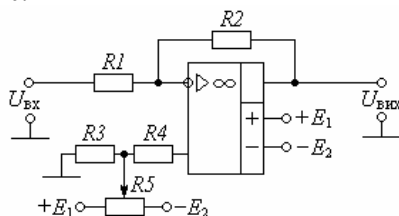

Рис. 7.59. Каскад на ОП із зовнішнім балансуванням

ОП ранішніх випусків не мають таких входів і тому потребують зовнішнього балансування (рис. 7.59), яке забезпечують постійні резистори $R3$, $R4$ та змінний резистор $R5$. Ці резистори мають знаходитися в колі того входу, який не охоплений сигналом $U_{\text{вх}}$, щоб балансування не впливало на коефіцієнт підсилення.

Опір резисторів $R3$, $R4$ має бути якомога меншим, щоб неінвертуючий вхід ОП мав би напругу якнайближчу до нуля.

Балансування здійснюють змінням опору $R5$ до одержання $U_{\text{вих}} = 0$.

Контрольні питання

- 7.1. Наведіть схему резистивного диференційного підсилювача і поясніть його роботу при двох диференційних входах та одному вході.
- 7.2. Наведіть схему диференційного підсилювача з динамічним навантаженням і поясніть його роботу.
- 7.3. Порівняйте коефіцієнти підсилення диференційних підсилювачів з резистивним та динамічним навантаженням і поясніть їхню різницю.
- 7.4. Поясніть придушення наводок диференційним резистивним підсилювачем.
- 7.5. Наведіть схему комплементарного емітерного повторювача і поясніть його роботу.
- 7.6. Наведіть схему приймача струму і поясніть вплив опору резистора зворотного зв'язку на вихідну напругу.
- 7.7. Наведіть схему інвертуючого підсилювача та поясніть, чим визначається його коефіцієнт підсилення.
- 7.8. Наведіть схему неінвертуючого підсилювача та поясніть, чим визначається його коефіцієнт підсилення.
- 7.9. Наведіть схему повторювача на ОП і поясніть його роботу.
- 7.10. Наведіть схему суматора і поясніть одержання суми з ваговими коефіцієнтами та алгебраїчної суми вхідних напруг.

- 7.11. Наведіть схему інтегратора.
- 7.12. Наведіть схему диференціатора.
- 7.13. Наведіть схему амплітудного обмежувача зверху.
- 7.14. Наведіть схему амплітудного обмежувача знизу.
- 7.15. Наведіть схему мультивібратора.
- 7.16. Наведіть схему живлення ОП від двох різнополярних джерел напруги та поясніть хід його амплітудної характеристики.
- 7.17. Наведіть схему живлення ОП від одного джерела напруги та поясніть хід його амплітудної характеристики.
- 7.18. Поясніть критерії та засоби вибору робочої точки в каскадах на ОП при їхньому живленні від двох джерел та від одного.
- 7.19. Поясніть вплив вибору робочої точки на спотворення сигналу.
- 7.20. Поясніть способи балансування ОП.

Рекомендована література

- 7.1. Воробйова О.М. Основи схемотехніки: у 2-х ч.: навчальний посібник / О.М. Воробйова, В.Д. Іванченко – Одеса: ОНАЗ ім. О.С.Попова, 2004, Ч.1. – С. 136 – 171.
- 7.2. Титце У. Полупроводниковая схемотехника: справоч. руководство / У. Титце, К. Шенк. – М.: Мир, 1982. – С. 141 – 156; 248 – 251; 469.
- 7.3. Фолкенберри Л. Применения операционных усилителей и линейных ИС / Л. Фолкенберри – М.: Мир, 1985. – 572 с.
- 7.4. Хоровиц П. Искусство схемотехники / П. Хоровиц, У. Хилл – М.: Мир, 1983 – Т.1 – С. 419 – 445.
- 7.5. Остапенко Г.С. Усилительные устройства: учебное пособие для вузов / Г.С. Остапенко– М.: Радио и связь, 1989. – С. 235 – 350.